

В. В. Чугасва (Донецьк)

УДК 811.161.2'373:26-23

РЕФЕРЕНТИ НОМІНАЦІЇ БОГ У БІБЛІЙНОМУ ДИСКУРСІ

Теоретична спрямованість сучасних наукових досягнень свідчить про окреслені проблеми визначення й співвідношення компонентів різних семіотичних систем: від простих знаків, образів, символів до культурних концептів. Особливо значущою є проблема їх взаємодії з мовною системою, яка в сучасній культурі посідає пріоритетне місце. Підґрунтям структурно-семіотичного підходу є науковий доробок таких учених, як: О. Лосев, О. Потебня, Ф. де Соссюр. Актуальність ідей В. фон Гумбольдта, О. Потебні щодо мови як духовної сутності, як неповторного витвору етносу зумовлює вибір таких лінгвокультурологічних об'єктів наукового осмислення, які уможливають аналіз взаємозв'язку філологічних й енциклопедичних знань, виявлення закономірностей експлікації в мові, зокрема, в її лексико-семантичній системі, культурних концептів тощо.

На сьогодні спостерігаємо розширення інструментарію дослідження концептосфери Бог як сегмента української мовної картини. У межах когнітивно-комунікативної парадигми в лінгвістиці розпочато студіювання концептосфери Бог як культурного концепту, визначено його характерні риси як символу в російській, англійській, французькій та українській культурах (Ю. Степанов, Г. Поліна, Є. Жерновеї, П. Мацьків), розглянуто особливості його категоризації, семантичні характеристики лексем, що об'єктивують цей концепт, процеси метафоричної та метонімічної концептуалізації, його когнітивну й функціональну специфіку в жанрових різновидах конфесійного стилю.

Особливої значущості набуває проблема взаємозв'язку символів та мовної системи, а саме: у який спосіб їх марковано мовними одиницями, зокрема, за допомогою метафори, метонімії, фразеологізму. Дотепер недостатньо висвітленими є питання розмежування символічного значення, зумовленого позалінгвальними чинниками, і слів-символів як складника національної символічної системи. Виокремлення такої системи уможливує усвідомлення сутності та призначення символічної парадигми в житті людини при засвоєнні й пізнанні світу. Як зазначає П. Мацьків, „особливе місце в системі концептів посідає концепт Бог як репрезентант найвищих релігійних та духовних цінностей людства, у якому сконцентрована онтологічна, міфологічна, релігійна та духовна константи індивіда та соціуму” [Мацьків 2008: 38].

Інтерпретація біблійного дискурсу в лінгвокультурологічному аспекті виявлення архетипних, стереотипних, символічних, асоціативних значень потребує поглибленого дослідження з метою з'ясування статусу біблійного символу в мовній системі. У цьому й убачаємо актуальність пропонованої наукової студії.

Метою статті є аналіз лінгвокультурологічних особливостей мовних одиниць вербалізації культурного символу Бог як загальнолюдської універсалії.

Для досягнення мети передбачено розв'язання таких завдань:

1) окреслити домінантні символічні риси реалії Бог у контексті Писання;

2) проаналізувати засоби вербалізації концепту Бог як сегмента української мовної картини;

3) схарактеризувати описово-образні номінації Бог за понятійними групами.

Культурний досвід людства моделює провідні символи ціннісної орієнтації. В українській культурній традиції символ *Бог* має особливу роль і неабиякий вплив на людську діяльність, її мотивацію, глибину світосприйняття. У прагматиці теоніми набувають суттєвих ономастичних функцій, підґрунтям яких є асоціативні зв'язки та відношення. Е. Верещагін, В. Костомаров зауважують, що когнітивний аспект оніма вичленовує в ньому фонові знання, які моделюють культурні, національні й ментальні особливості в його семантичній структурі [Верещагін 1980: 55 – 56].

„Біблійні символи, – як зазначає О. Мень, – це словесні, предметні та інші знаки, які відображають вищу духовну реальність. Антиномія біблійного символу полягає в тому, що він виражає те, чого не можна виразити, тому за своєю сутністю близький до міфологеми й догмату. У символах слова й образи тимчасового буття транслюють таємниці буття вічного” [Мень 2002: 107]. До словесних біблійних символів дослідник зараховує, насамперед, Божі імена, а також антропоморфізми, соціоморфізми, натуроморфні біблійні образи, покликані сповіщати про Бога Живого. А теонім Бог є носієм національної унікальності мови, своєрідним мовним кодом гносеологічної інформації [Бучко 2001: 38].

Денотативно-сигніфікативна специфіка теонімів зумовлена відображенням у людській свідомості не сукупності однорідних предметів, а одиничного об'єкта дійсності. Конотативне значення біблійних онімів містить низку різноманітних сем. Конотація таких лексичних одиниць може мати будь-яке забарвлення: образне, оцінне, емоційно-експресивне тощо. Під ономастичною конотацією розуміємо комплексне соціально-лінгвістичне явище, що об'єднує експресивність, емоційність і додаткову інформативність мовного знаку, яке, зазвичай, має вияв як імпліцитно супровідна інформація, що декодується залежно від психічного, вікового, освітнього й соціального рівня носія мови. Предметно-понятійне значення біблійних власних назв обов'язково доповнюється конотаціями.

Оніми-бібліізми є інтерлінгвальними конотонімами, оскільки Святе Писання перекладено майже всіма мовами світу. Пресупозиції, які супроводжують подібні слова-образи, мають характер універсалій, і тому

вони ґрунтуються на спільних для людей почуттєвих сприйняттях певних явищ дійсності.

Щодо поширеності описово-образних найменувань *Бога* як засобу вторинної номінації зауважимо, що скільки існує своєрідних рис, властивостей, якостей, притаманних *Творцеві*, стільки може існувати найменувань, кожне з яких є актуалізацією тієї чи тієї Його риси (властивості, якості). Номінація *Бог* як денотат ядерної семи не втрачає свого значення й при нашаруванні конотативних елементів, які аж ніяк не деактуалізують його, що дозволяє стверджувати прототипність описово-образних найменувань цього теоніма. Божі імена є своєрідною проекцією на *Бога* як *Творця* видимого й невидимого світу, символічним відображенням трансцендентного в іманентному.

За референтами номінації *Бог* постають комплекси філософських і релігійних переконань, емоційних відчуттів, естетичних прагнень, завдяки яким відбувається загальне світосприйняття біблійного дискурсу.

Серед найменувань на позначення концепту *Бог* спостерігаємо формування синонімічного ряду, що є традиційним і вкрай необхідним, зважаючи на специфіку денотата цього теоніма (всеохоплюваність і глибина поняття) для сакрального узусу. Кожен із синонімів висвітлює нові семантичні нюанси, властивості, якості лексеми *Бог*.

Синоніми з доміною *Бог* класифікуємо за понятійними групами.

I. Теоніми на позначення *Бога* як Абсолюту (*Бог, Господь Бог, Господь, Цар (Цар вічності), Отець Небесний, Отець, Владика, Бог Предвічний* тощо): „*Бо Господь Бог великий, і великий Він Цар над богами усіма*” (Псалми 94: 3); „*Господи, Владико наш, – яке то величне на цілій землі Твоє Ймення, – Слава Твоя понад небесами*” (Псалми 8: 2); „*А Цареві віків, нетлінному, невидимому, єдиному Богові честь і слава на вічні віки. Амінь*” (1Тимофія 1: 17).

Звертання до Бога „*Отче*” („*Отець*”) є особливою формою, зміст якої кодифікує Біблія: „*І не називайте нікого отцем на землі, – бо один вам Отець, що на небі*” (Матвія 23: 9).

II. Оніми, що окреслюють творчу основу Бога (*Творець, Господь наш Сотворитель, Світло* тощо). Номінація *Творець* експлікує Божий промисел, творче начало – створення всього з нічого, – уособлюючи найвищу силу, втілену в розуміння *Бога* як ідеальної першооснови. Як своєму Творцеві, Йому поклоняються ангели, небесні світила, тварини, люди, що корелює з сакральним дискурсом: „*Аврам же сказав цареві содомському: „Я звів свою руку до Господа, Бога Всевишнього, Творця неба й землі...”*” (Буття 14: 22).

Референт *Світло* символізує божественну сутність як найвищу істину. Світло як особлива ознака Бога співвідноситься із світом і життям: „*І Світло Ізраїля стане огнем, а Святий – його полум'ям, і запалить воно й пожере його терня*” (Ісаї 10: 17).

III. Біблійні варіанти номінації *Божої* сутності (*Єгова, Спаситель, Відкупитель, Пастир, Суддя, Саваот* тощо). *Єгова* – це власне ім'я Бога, утворене від єврейського за походженням дієслова, – Бог великих намірів, які Він завжди здійснює: „Я Той, що є, суший” (2 Мойсеєва 3: 13 – 15). Ця відповідь надала людям глибше розуміння Бога як Того, Який є суший, самотутній та вічно вірний Своїм обітницям і заповітам, даним їхнім батькам, Авраамові, Ісаакові та Якову. *Єгова* позначає абсолютну самотутність, Він є споконвічне й незмінне буття, яке визначають неповторність, оригінальна своєрідність, несхожість на нікого й на ніщо. У текстах Біблії констатуємо словосполучні комбінації з ім'ям *Єгови*: „*Єгова Рафа*” – „*Господь, Лікар твої!*” (Вихід 15: 26); „*І збудував Мойсей жертовника, і назвав ім'я йому: Єгова-Ніссі (Господь, прапор мій)*” (Вихід 17: 15); „... *Єгова Шалом*” – „*Господь миру – спокою*” (Суддів 6: 24); „*Єгова Шамма* – „*Тут Господь!*” (Єзекіїля 48: 35); „*Єгова Ра*” – *Господь – то мій Пастир*” (Псалми 22: 1) тощо.

Лексема *Спаситель* об'єктивує Бога, що рятує свій народ, окрему людину чи навіть світ: „... *покажи дивну милість Своєю, Спасителю тих, хто вдається до Тебе від заколотників проти правди Твоєї*” (Псалми 17: 7).

Найменування *Пастир, Архипастир* персоніфікує Бога як силу, що об'єднує навколо Божих істин. Це образне ім'я експлікує турботу про свій народ, навіть про тих людей, які далекі від Його істин („*зблудні вівці*”): „*Господь – то мій Пастир, тому в недостатку не буду, – на пасовиськах зелених оселить мене, на тихую воду мене запровадить!*” (Псалми 22: 1 – 2).

Референт *Відкупитель* маніфестує особливі взаємини Бога й обраного народу, Бог як найближчий родич бере на себе обов'язок викупу його з неволі – з рабства смерті – ціною життя Свого Єдинородного Сина: „*Наш Відкупитель, Господь Саваот Йому Ймення, Святий Ізраїлів*” (Ісаї 47: 4).

Партиципійант *Суддя* об'єктивує закон *Бога*, який він дав Адаму. Порушення цього закону призвело до Божої кари: прародичів з раю було вигнано, „*райська брама*” зачинилася, її стереже Ангел Господній. Номінація *Суддя* як метафоричний корелят *Бога* означає правосуддя за справедливістю, правдою, співвідноситься також із милістю: „*Бог помсти – Господь, Бог помсти з'явився, – піднесися, о Судде землі, бундючним заплату віддай!*” (Псалми 94: 1 – 2).

Номінація Божого імені *Саваот* (єврейське *Цебаот* – війська свої) означає небесні, духовні й фізичні сили або воїнства, що Бог має у Своєму розпорядженні, корелює із словосполучкою Владика воїнств, яку репрезентовано біблійними епізодами, коли чаша гніву Його переповнюється й Він карає людство за гріхи: „*Шуміли народи, хиталися царства, Він голос подав Свій – і земля розпливалася. З ними Господь Саваот, наша твердиня – Бог Яковів*” (Псалми 46: 7). Первісні Божі імена *Саваот, Еліон, Шаддай* спорадично констатуємо в сакральному та

лінгвальному дискурсі. Подібне явище спостерігаємо й щодо синонімічних корелятивів *Єгова, Адонай, Елогім* [Мацьків 2008: 58], які в українській мові замінені назвами Господь, Бог. Рідкісною є їхня фіксація в біблійних текстах, перекладених українською мовою.

IV. Лексеми на позначення атрибутів *Бога (Вседержитель, Всевишній, Всемогутній* тощо). Референт *Вседержитель* експлікує владу Бога над усіма своїми творіннями, об'єктивує Божу всевладність: „*Я Альфа і Омега, говорить Господь, Бог, Той, Хто є, і Хто був, і Хто має прийти, Вседержитель*” (Об'явлення 1: 8).

Номінація *Всевишній* (єврейське Еліон) категоризує одне з імен Бога, підкреслюючи його вищість над усім, символізує абсолютне верховенство над небом і землею як джерело сили й влади: „... *Я звів свою руку до Господа, Бога Всевишнього, Творця неба й землі*” (Буття 14: 22); „... *над людським царством панує Всевишній, і дає його тому, кому хоче*” (Даниїла 4: 29).

Боже ім'я *Всемогутній* номінує повноту створеного й керованого Ним світу через благодать, милосердя, людинолюбство, мудрість, вірність обітницям. Могутність Бога полягає в повновладді над світом: „... *проси Всемогутнього, і він благословить тебе благословенням небес, що на висоті...*” (Буття 49: 25).

У біблійному дискурсі синонімічні ряди референтів найменування Бог виявляють Його трансцедентні й іманентні властивості на архетипному, символічному й метафоричному рівнях. Архетипне значення маніфестують, насамперед, лексеми *Вседержитель, Всевишній, Всемогутній*, у яких збережено етимонне значення, що об'єктивує всевладність, вічне джерело сили. Божественну сутність, істину, спасіння в есхатологічній перспективі категоризують референти *Творець, Світло, Суддя, Відкупитель* та ін., позначаючи милосердя, ідею спасіння людства в історичній перспективі. Предвічні Божі імена *Єгова, Саваот, Еліон* так само відображають універсальні уявлення про Бога, що проілюстровано їх функціонуванням як кореферентів та дистрибутивів.

Домінантними атрибутами до описово-образних найменувань є такі якості, які репрезентують лексеми *споконвічний, нескінченний, незмінний у Своїм бутті й досконалості, премудрий, всюдиприсутній, пребагатий на ласку, доброту й правду, милостивий, істинний, довготерпеливий, святий, вірний, великий, щедрий, сильний, справедливий, правдивий, милосердний, непорочний, єдиний, благословенний* тощо, і власне вони притаманні лише Богові. Всюдиприсутність, всезнання, всемогутність і незмінність у сакральному узусі є догматичними атрибутами, останні ж – це моральні атрибути Бога.

Отже, концепт Бог в українській мовній картині світу, вербалізуючись у біблійному дискурсі, експлікує лексичну взаємодію архетипних, символічних, метафоричних, метонімічних, асоціативних, стереотипних уявлень українського етносу. Тому вважаємо перспективним системний аналіз такої взаємодії описово-образних

номінацій Бог, що сприятиме відтворенню більш цілісної релігійної картини світу.

Література

- Абрамович 2000** – Абрамович С. Д. Біблія як форманта філологічної культури / С. Д. Абрамович. – К. – Чернівці : Рута, 2000. – 235 с.; **Біблія 2002** – Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту / пер. проф. Івана Огієнка. – К. : Укр. Бібл. Т-во, 2002. – 1375 с.; **Бурдіна 2000** – Бурдіна Г. Вплив Біблії та конфесійного стилю на збагачення української лексики й фразеології / Г. Бурдіна // Християнство й українська мова : матеріали наук. конф. (5 – 6 жовт. 2000 р.). – Л. : Вид-во Львів. Богослов. акад., 2000. – С. 259 – 265; **Бучко 2006** – Бучко Д. Спільне та відмінне в номінації об'єктів на апелювативному та онімному рівнях / Д. Бучко // Семантика мови і тексту : матеріали ІХ Міжнар. наук.-практ. конф. – Івано-Франківськ, 2006. – С. 35 – 38; **Вежбицкая 1999** – Вежбицкая А. Значение Иисусовых притч: семантический подход к Евангелиям / Анна Вежбицкая // Вежбицкая А. Семантические универсалии и описание языков. – М. : Яз. рус. культуры, 1999. – 769 с.; **Верещагин 1980** – Верещагин Е. М. Лингвострановедческая теория слова / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. – М. : Рус. яз., 1980. – 320 с.; **Гумбольдт 1985** – Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию / В. Гумбольдт. – М. : Прогресс, 1985. – 450 с.; **Жерновой 2003** – Жерновой С. Г. Релігійна термінологія сучасної французької мови: генеза, семантика, функціонування : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / С. Г. Жерновой. – К., 2003. – 23 с.; **Кононенко 1996** – Кононенко В. І. Символи української мови / В. І. Кононенко. – Івано-Франківськ : Плай, 1996. – 270 с.; **Лосев 1993** – Лосев А. Ф. Очерки античного символизма и мифология / А. Ф. Лосев. – М. : Мысль, 1993. – 959 с.; **Мацьків 2008** – Мацьків П. В. Концептосфера Бог в українській мовній картині світу: біблійний, фольклорний, словниково-діахронний дискурси : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01 / Мацьків Петро Васильович. – К., 2008. – 368 с.; **Мень 2002** – Мень А. Символ // А. Мень Библиологический словарь : в 3 т. / А. Мень. – М. : Фонд имени Александра Меня, 2002. – Т. 3. – 526 с.; **Поліна 2004** – Поліна Г. В. Мовна об'єктивація концепту Бог в англійському дискурсі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 „Германські мови” / Г. В. Поліна. – Х., 2004. – 20 с.; **Степанов 1971** – Степанов Ю. С. Семиотика / Ю. С. Степанов. – М. : Наука, 1971. – 167 с.

Чугаєва В. В. Референти номінації Бог у біблійному дискурсі

Статтю присвячено аналізу лінгвокультурологічних особливостей мовних одиниць вербалізації культурного символу Бог як загальнолюдської універсалії, окреслено домінантні символічні риси реалії Бог у контексті Старого й Нового Заповіту, проаналізовано засоби вербалізації концепту Бог як сегмента української мовної картини, схарактеризовано описово-образні номінації Бог за понятійними групами як значущого символу, який в українській культурній традиції є маркером національної унікальності мови, своєрідним мовним кодом гносеологічної інформації.

Аналіз здійснено на матеріалі українського перекладу Святого Письма І. Огієнка. У статті виокремлено провідний символ ціннісної орієнтації в українській культурній традиції – символ Бог. Досліджено антиномію біблійного символу, денотативно-сигніфікативну специфіку теонімів, оніми-біблізми, біблійні варіанти номінації Божої сутності, лексеми на позначення атрибутів Бога, синонімічні ряди референтів найменування Бог, архетипне значення лексеми Вседержитель, Всевишній тощо.

Ключові слова: Біблія, Бог, лексема, референт, символ, атрибут, трансцендентний текст.

Чугаева В. В. Референты номинации Бог в библейском дискурсе

Статья посвящена анализу лингвокультурологических особенностей языковых единиц вербализации культурного символа Бог как общечеловеческой универсалии, определены доминантные символические признаки реалии Бог в контексте Библии, проанализированы способы вербализации концепта Бог как сегмента украинской языковой картины, охарактеризированы описательно-образные номинации Бог по группам как символа, который в культурной традиции выступает маркером национальной уникальности языка, своеобразным кодом гносеологической информации.

Анализ проведён на материале украинского перевода Святого Письма И. Огиенко. В статье выделен ведущий символ нравственной ориентации в украинской культурной традиции – символ Бог. Исследовано антиномию библейского символа, денотативно-сигнификативную специфику теонимов, онимов, библейские варианты номинаций сущности Бога, лексем на обозначение атрибутов Бога, синонимические ряды референтов имён Бог, архетипное значение лексем Вседержитель, Всевышний и др.

Ключевые слова: Библия, Бог, лексема, референт, символ, атрибут, трансцендентный текст.

Chuhaeva V. V. The Referents of Nomination God in the Biblical Discourse

The author discusses the linguistic and cultural features of language units of verbalization of cultural symbol *God* as universal. Dominant symbolic peculiarities of the realia *God* in the context of the Old and New Testament are outlined. The methods of verbalization of the concept *God* as segment of the Ukrainian language worldview are analysed. The descriptive and figurative nomination *God* as significant symbol in the Ukrainian cultural tradition within the conceptual groups is characterized as a marker of national language uniqueness and as a special kind of linguistic code of epistemological information. Synonyms with the dominant *God* are classified in the following conceptual groups: theonyms, which refer to God as the Absolute (God, the Lord, the King, the Heavenly Father, Eternal God, etc.); onyms, which outline the creative thinking of God (Creator, Our Lord Creator, Light, etc.); biblical variations of nomination of God essence (Jehovah, the Savior, the Redeemer, Shepherd, Judge, Sabaoth, etc.); lexemes, which indicate the attributes of God (the Almighty, the Most High, etc.).

The complexes of philosophical and religious beliefs, emotional feelings, aesthetic desires contain beyond the referents of nomination *God*, whereby there is a general worldview of biblical discourse. In the biblical discourse the synonymous series of referents of naming God reveal His transcendental and immanent properties on the archetypal, symbolic and metaphorical levels. The dogmatic, moral and God-unique attributes are illustrated with the help of examples from the text of Holy Bible in order to define them.

Key words: Bible, God, lexeme, referent, symbol, attribute, transcendent text.

Стаття надійшла до редакції 04.04.2013 р.

Прийнято до друку 26.04.2013 р.

Рецензент – к. ф. н., доц. Ніколаєнко І. О.